

Hivatkozott irodalom

Fényes Hajnalka, Puszai Gabriella (2012): *Volunteering among Higher Education Students, Focusing on the Micro-level Effects on Volunteering*. In: *Journal of Social Research & Policy*, 3(1): 73–95.

Halman, Loek (2003): *Volunteering, Democracy, and Democratic Attitudes*. In P. Dekker, L. Halman (eds.): *The Values of Volunteering. Cross-Cultural*

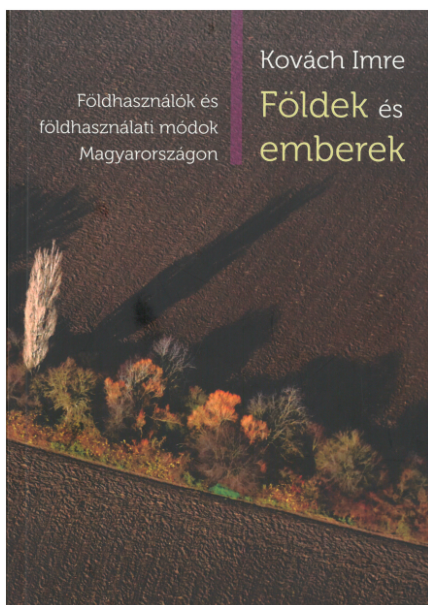
Perspectives. Kluwer Academic/ Plenum Publishers. New York, 179–198.

Lesley Hustinx, Frans Lammertyn (2003): *Collective and Reflexive Styles of Volunteering: A Sociological Modernization Perspective*. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 14(2): 167–187

Silló Ágota

Kovách Imre: Földek és emberek**Földhasználók és földhasználati módok Magyarországon**

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Debreceni Egyetemi Kiadó, Budapest 2016. 177 oldal

„A földhasználatról és a földtulajdonról elemzést írni nagy kihívás”. Ezzel a mondattal kezdődik az ismertetésre szánt könyv, s úgy vélem, hogy valamennyien tudjuk miért. Az elmúlt negyedszázad so-

rán ennek a két – a könyvben alaposan megvizsgált – „vidékszakai alapfogalomnak” és a körülöttük bekövetkezett változásoknak pontos, a tudományos kutatás szabályainak megfelelő áttekintő elemzésére eddig lényegében senki nem vállalkozott. Oka ennek nyilván az, hogy a napi híradásokban is igen gyakran érintett ilyen tartalmú témák számos esetben valamelyik politikai oldal nem ritkán kizárólagosságra törekvő álláspontját tükrözik, vagy akár felfoghatatlanul zavarosnak tűnhetnek. Ezért rendre politikai felhangok „rakódnak rájuk”. S mint a szerző is felhívja rá a figyelmet, számos érintett szakterület, sőt a politika is nagyon különböző módon közelíti meg ezeket a fogalmakat. Egészen máshogy értekezhetnek róla az optimalizált haszonnal számoló mezőgazdászok, a sokoldalú igényű mezőgazdászok, a fenntarthatóságért küzdő környezetvédő zöldek, vagy

a vidéki szegénység miatt méltán aggódó szociálpolitikai szakemberek. Ugyanakkor rendkívül hiánysak, illetve – mint e munkából is kiderül –, gyakran alig összehasonlíthatók azok adatbázisok, amelyek alapján valóban megbízható képet lehet rajzolni róluk. Például tipizálva azokat a földhasználati formákat, amelyek a már említett „napi jelenségeken” túlmutatva adnak valami fogódzót a téma iránt érdeklődők sokasága számára. Mert meggyőződése a recenzornak, hogy sokan vannak az ezekre a problémákra is kíváncsian nyitott közéleti emberek hazánkban.

„A tények legyenek helyesek, hipotéziseink elég, ha termékenyek” – mondja egy Selye Jánosnak tulajdonított aforizma. E könyv olvasása közben szinte állandóan ez járt az eszemben. Elismerésre méltó az a nyilvánvaló, és a mai magyar viszonyok között morálisan is érthető, sőt döntő fontosságú szerzői törekvés, amely elsősorban a termőföldjeink világa körül keletkezett (és keletkeztetett) adatoknak és tényeknek a szigorú rendben való feltárására alapoz. Ne feledjük: nyolcvan év alatt a termőterület kilencszázezer, a mezőgazdasági terület másfélmillió (!) hektárral csökkent hazánkban. S azt sem, hogy az utóbbi negyedszázadban hét–nyolcszáz ezer (!) kisebb termelő adta fel a gazdálkodást, és lépett ki a mezőgazdaságból. Közben – a rendelkezésre álló adatbázisokban elkövetett „valódi adatnyomozás” után – azt is megtudhatjuk a könyvből, hogy a földbirtokok

koncentrációja hazánkban ma nagyobb, mint 1935-ben volt. Azaz alig több, mint ezer gazdaság (a gazdaságok 0,2%-a) használja a termőterület 31,7%-át! Ha ezek a kiragadott tények helyesek – márpedig azok – akkor mindegyikhez kapcsolni lehet olyan hipotéziseket is, amelyek szorosan kapcsolhatók a magyar vidéki társadalom, és az általuk lakott tájak, kisvárosi, falusi, tanyai települések közeli és távoli jövőjéhez. És korántsem kedvező változásokat vetítenek előre ezek a megfogalmazható kérdések és feltételezhető jövőképek, amelyek szinte automatikusan előtörekednek e bemutatott könyv olvasójából.

A nagy kutatási tapasztalatokkal rendelkező, és az európai vidéki társadalomkutatók színterén is jól ismert és elismert szociológus, Kovách Imre tőle szokatlanul szikár szövegformálással, de szigorú következetességgel halad afelé, hogy a lehető legtöbb aspektusból bemutassa, körüljárja, és több eseten nagy mélységekig hatolva elemezze az egyik legnagyobb magyar nemzeti kincsünk, a termőföld tulajdonlásához és használatához aktuálisan kapcsolható társadalmi és hatalmi/politikai folyamatokat, összefüggéseket.

A rövid bevezető után szerző az első nagy fejezetben a földtulajdon szerkezetét és használatát vizsgálja meg. Milyen különös sajátossága e témának, hogy a föld ugyanott van, sőt nagyjából ugyanolyan, mint kétszáz éve, mégis mennyi, akár a jövőnket is eldöntő fontossá-

gú változás köthető hozzá: a földes-úr és a jobbágy viszonyának változása, a tulajdonos és a bérlő kapcsolatának a rendszeres átalakulása (különös tekintettel az állami vagy más köztulajdonosokra is), az államszocializmus négy évtizedére jellemző földhasználati megoldások sora (tagi, háztáji, közös, egyéni és részes művelési formák), majd a kárpótlás és a szövetkezeti törvények következtében fellépő alapvető szerkezeti átrendeződések. Ezek mind-mind olyan erővel hatottak, amelyek e fejezet utolsó táblázatainak adataiban „kulminálnak”. 2011-ben a magyar mezőgazdasági termékek felvásárlási indexe (1960=100) ugyannyi volt, mint 1962-ben, azaz 122, a bruttó termelési index viszont annyi, mint 1973-ban! Mondhatni tehát, hogy hiába privatizálták a termőföld háromnegyedét, és váltak másfél millióan (!) földtulajdonossá a rendszerváltás után, mára már a föld és a mezőgazdaság valóságos területi eltartóképessége nagyon lecsökkent. 2014-ben a fizetett mezőgazdasági munkaerő – mint olvashatjuk – nem érte el a 130000 főt.

A harmadik – megítélésem szerint a könyv kulcsfejezete – a földhasználat koncentrációjának a folyamatát elemzi nagy részletességgel. Az olvasónak időnként akár többször is neki kell veselkedni az adatokkal teletűzdelt mondatoknak, és az igen gazdag, szemléltetést szolgáló táblázatoknak, ahhoz, hogy megértse e fejezetnek azt a részét is, amelyben a szerző az Európai Unió

által juttatott jelentős összegű ún. földalapú támogatások (SAPS) nyilvános adatbázisai segítségével kísérli meg bemutatni a birtokkoncentráció mértékét, és annak igen fontos következményeit. Az már csak „természetes”, hogy a fejezetet olvasva kiderül: az azóta megszüntetett vidékhivatal (MVH), az illetékes minisztérium és a Központi Statisztikai Hivatal lényegében ugyanazon elemzési célokat is szolgáló adatbázisai igen nagy eltéréseket mutatnak, és csak megfelelő adattisztítások, és a ténylegesen kiutalt támogatások címlistáinak – szinte nyomozásszerű – feltárása alapján állapíthatja meg a szerző: a földhasználat koncentrációja még a korábban feltételezettnél is erőteje-sebb. E szerint a 200, de különösen az 500 hektár feletti gazdaságok által használt földek átlaga nőtt meg. (S bár a „rekonstrukcióba” a mezőgazdasági nagyvállalatok is bekerültek, az egyéni vagy vállalati „kereszttulajdonlás” kimutatásához még így is külön adatbázisra volna szükség). Kiemelendő még, hogy ebben a fejezetben részletes áttekintést olvashatunk a koncentráció jellegzetesen különböző szakaszairól, s arról is, hogy mivel járt az állami földterületek bérbé (majd később eladása, s hogyan kapcsolódnak össze a nagy családi céghálók a mai magyar agrobizniszben. Egyébként a fejezet végén található és igen érdekes nemzetközi összehasonlítás szerint is az egyik legkoncentráltabbnak minősül a magyar földhasználat.

A negyedik, alig húsz oldalas rész igen plasztikusan írja le a földhasználat földrajzi jellegzetességeit, úgy, hogy azok tényleges képét megyei szintű térképi illusztráción is követhetjük. Egyes, korábban eléggé közismert területhasználati folyamatok térségi kontinuitását illetően ugyan óvatosságra int a szerző, de a Dunántúl és az Alföld, vagy annak egyes pl. tanyásodottabb járásai azért igen érzékletes agrárszociológiai jellemzést kapnak ebben a jól sikerült fejezetben. Külön értéke, hogy ez a rész járási/kistérségi szinteken más szerzők alapos vidékszociológiai esettanulmányainak eredményeit is integrálja.

Az utolsó nagy fejezet – a korábbi, a szerző által vezetett *Földből élők* c. kutatásra is építve – magukat a földhasználókat, a nagybirtokosokat, a kis- és közepes gazdaságok működtetőit, végül a saját fogyasztásra termelőket mutatja be. A mára már lényegében „parasztalanított” agrárvilágunkban különösen érdekes ezeknek a csoportoknak a jellemzése. De szó esik azokról a „rejtett agrárérintettekről” is, akik idősebbek és városokban élnek. Az egykori „agrár Magyarországra” talán egyetlen érdekes adat utal vissza: a felnőtt lakosság 46%-a, azaz 3,6 millió fő termel valamit saját fogyasztásra. Erről a nemzetközi szakirodalom is sokat ír, a kistermelésnek is fontos szerepet tulajdonítva például a szegénység mérséklésében vagy a fenntartható vi-

dékfejlesztés jövőjének megformálásában.

A könyv szikár és rövid összegzése tézisszerűen megfogalmazott mondatokban foglalja össze a legfőbb mondanivalót. Eszerint a nagyarányú vidéki szegénység és a földhasználat szerkezete között két évtizede erősödik az összefüggés, a koncentráció a vidéki hatalmi viszonyokat is alapvetően átrendezte, amit a külső támogatások forrásai csak tovább torzítottak.

A magyar termőföldről és annak használóiról szóló adatoknak és folyamatoknak bőven birtokába jut mindenki, aki időt szán Kovách Imre új könyvének áttanulmányozására. A recenzor csak remélni tudja, hogy köztük nemcsak szakemberek lesznek, akiknek első renden ajánlható e mű, hanem olyanok is, akik e feltárt és gyakran megrázó tények ismertetében képesek lehetnek olyan felelős beavatkozásokra is, amelyek segítik kialakítani a magyar mezőgazdaságnak a mainál sokoldalúbb és sokszínűbb termelési lehetőségeit, érdemben növelik annak eltartó képességét, és legalább mérséklik az egyre elviselhetlenebb hazai vidéki szegénységet. Összegezve: e fontos, vidéket érintő össztársadalmi célokhoz ad nélkülözhetetlen kiinduló muníciót a könyv. Ezért ajánlom mindenkinek, minden vidékeinkről gondolkodó és cselekvő felelős magyar polgártársnak.

Csatári Bálint